

Тетяна Скрипай

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СВІТЛІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

У статті розкрито суть емоційно-вольової культури майбутніх учителів початкових класів у контексті реалізації компетентнісного підходу. Представлена група професійно-педагогічних компетенцій, які характеризують емоційно-вольову культуру педагога початкової школи.

Ключові слова: професійно-педагогічна підготовка, компетентність, компетенції, компетентнісний підхід, професійно-педагогічна культура, емоційно-вольова культура, майбутні учителі початкових класів, професійно-педагогічні вміння та якості, складові емоційно-вольової культури.

Стратегічні концепції становлення сучасної системи вищої освіти передбачають створення у навчально-виховному процесі оптимальних умов для розкриття та розвитку особистості майбутнього фахівця. Своєрідним плацдармом для вирішення цих педагогічних завдань стає базова освіта особистості. Саме тому, сучасна вища освіта, її реформування йде шляхом змін від парадигми «суб'єкт-об'єктних навчальних впливів» до парадигми гуманістичних відносин учасників педагогічного процесу, ґрунтується на особистісно зорієнтованому підході, сприяє розгортанню особистісного потенціалу майбутнього педагога в контексті його життєвих перспектив, стимулює до пошуку відповідних концепцій, які зарекомендували себе як ефективні у процесі тривалої практичної апробації.

Майбутній учитель початкових класів є провідним суб'єктом у процесі реалізації програми демократизації суспільства, і тому якісна підготовка сучасного педагога початкової школи зумовлює необхідність формування високого рівня професійної спрямованості і компетентності, яка передбачає не лише глибокі фахові знання, професійні вміння та навички, а й постійне вдосконалення власної культури, готовність до пізнання, самопізнання, самовиховання, гармонізації та розвитку власного творчого потенціалу [3, с. 3].

Саме у здійсненні таких завдань визначна роль належить формуванню всебічно освіченого, компетентного вчителя початкових класів, здатного не лише ефективно реалізовувати освітні завдання, але й забезпечувати морально-духовне, психо-емоційне здоров'я учнів, сприяти усуненню власних деструктивних емоційно-вольових станів за умови

інформаційної насиченості та перевантаженості навчально-виховного процесу. У зв'язку з цим актуальності набуває потреба в забезпеченні початкової ланки освіти підготовленими, професійно компетентними кадрами, які мають високий рівень культури в цілому.

Сучасні дослідники все частіше зосереджують свою увагу на формуванні окремих складових професійно-педагогічній культури майбутнього педагога: аксіологічної (Ю. Соловйова); гуманітарної (В. Сластьонін, Є. Шиянов); дидактичної (В. Гриньов); духовної (Б. Вульф, В. Подрезов, Ю. Рябов); екологічної та еколого-валеологічної (Ю. Бойчук, С. Іващенко, Н. П'ясецька); естетичної (Л. Гарбузенко, І. Зайцева та ін.); етичної та морально-етичної (Е. Березіна, Е. Богданов, В. Діуліна, Н. Крилова, В. Писаренко, Д. Яковлева); інформаційної (А. Коломієць, І. Смирнова); комунікативної (В. Кан-Калик, Н. Косова, В. Соколов); психологічної (М. Лук'янова, О. Созонюк); професійно-педагогічної (М. Букач, В. Гриньова, І. Пальшкова, Т. Сидоренко, Т. Ткаченко, Я. Черньонков, С. Чорна, П. Щербань); технологічної (М. Левіна, Ю. Беспалько, М. Ніколаєва); управлінської (А. Губа) тощо.

Особливої актуальності набуває проблема формування емоційно-вольової культури майбутніх учителів початкових класів. Адже від рівня сформованості професійно значущих якостей, що характеризують вказану складову загальної культури педагога, як виховного взірця для дітей молодшого шкільного віку, залежать процеси формування уявлень про ідеальну модель поведінки.

Нині з'являються числені дослідження, що розглядають окремі аспекти формування емоційно-вольової культури та емоційно-вольового компонента готовності до педагогічної діяльності майбутніх фахівців (П. Анісімов, І. Анненкова, В. Бальсевич, О. Кулеба, О. Лобач, Л. Лубишева, І. Могилей, О. Самарокова, М. Саутенкова, О. Турська, М. Шаричева, Т. Яценко та ін.). У дослідженнях науковців сформулювалося положення про те, що особистісні якості майбутнього педагога, що характеризують, у нашому розумінні, його емоційно-вольову культуру, визначають вектор ефективної професійної діяльності, самореалізації, сприяють його успішній адаптації та саморозвитку.

Саме тому, емоційно-вольова культура, як складова загальної професійно-педагогічної, виступає ваговим фактором успішної професійної діяльності майбутніх педагогів, проте в якості наукової категорії постає відносно новим поняттям, недостатньо обґрунтованим у психолого-педагогічній літературі. Залишається недостатньо висвітленою проблема визначення змісту емоційно-вольової культури як складової фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів, вирішення якої є важливою з огляду на сучасні вимоги до професійно-педагогічної компетентності особистості майбутнього педагога.

Метою статті виступає обґрунтування емоційно-вольової культури

майбутніх учителів початкових класів як базової складової професійно-педагогічної підготовки у контексті реалізації компетентнісного підходу.

Поняття «компетентнісний підхід» передбачає спрямованість навчального процесу вищої школи на формування та розвиток ключових (тобто базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такої спрямованості є формування загальної компетентності, що виступає як інтеграція особистісних новоутворень [5]. Така характеристика, на думку вчених, формується у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця і передбачає наявність умінь, якостей.

У психолого-педагогічних дослідженнях поняття професійної компетентності педагога трактується як динамічна, процесуальна сторона його фахової підготовки, характеристика професійного росту, професійних змін, як мотиваційних, так і діяльнісних.

Компетентність у широкому розумінні розглядається як ступінь зрілості особистості, тобто рівень її психічного розвитку (навченість і вихованість), що дозволяє успішно діяти в суспільстві. У вузькому розумінні компетентність виступає як діяльнісна характеристика [4].

В. Лозова зазначає, що компетентність має інтегративну природу, тому, що її джерелом є різні сфери культури (духовної, громадянської, соціальної, педагогічної, управлінської, правової, естетичної, етичної, емоційної, екологічної тощо), вона передбачає значний інтелектуальний розвиток, містить аналітичні комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси.

На думку Т. Сорокіної, професійна компетентність розуміється як єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності та розглядається як один із ступенів професіоналізму, що складає основу педагогічної діяльності учителя.

На думку В. Шахова, компетентність у сфері педагогічної діяльності містить теоретико-методологічні, психолого-педагогічні та дидактико-технологічні знання; діагностико-прогностичні, аналітичні, рефлексивні уміння; професійні педагогічні позиції, професійно важливі якості особистості; педагогічну ерудицію; педагогічне мислення (здатність до аналізу педагогічних ситуацій); педагогічну інтуїцію й імпровізацію; педагогічну спостережливість; педагогічний оптимізм; педагогічне прогнозування [8, с. 78].

Дослідниця М. Лук'янова під психолого-педагогічною компетентністю вчителя розглядає сукупність якостей особистості з високим рівнем професійної підготовки до педагогічної діяльності та ефективну взаємодію педагога з дітьми у навчально-виховному процесі. В якості компонентів психолого-педагогічної компетентності вона розглядає блоки психолого-педагогічних орієнтацій.

Компетентнісний підхід у системі освіти все більше стає предметом наукових досліджень Н. Бібік, Г. Гаврищак, І. Гудзик, О. Локшиної,

С. Ніколаєнко, О. Савченко, С. Сисоєвої, С. Трубачевої, В. Химинець та ін.

В. Химинець поняття «компетентнісний підхід» розуміє як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Компетентнісний підхід скеровує освіту на формування цілого набору компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), котрими мають оволодіти суб'єкти навчально-виховного процесу. В аспекті професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів значущими є певні педагогічні уміння та якості, які характеризують емоційно-вольову культуру та є базисними у структурі їхньої компетентності. Компетентнісний підхід до формування емоційно-вольової культури майбутніх учителів початкових класів спрямований на формування їх готовності та здатності ефективно здійснювати професійну діяльність.

Відправним моментом нашого дослідження є визначення досліджуваного нами явища як складової частини загальної і професійної культури, системної характеристики особистості студента. Отже, емоційно-вольова культура майбутніх учителів початкових класів являє собою внутрішньо особистісний детермінований рівень засвоєння, усвідомлення, використання і функціонування професійно-особистісних якостей (стресостійкість, наполегливість, витримка, чуйність, толерантність, зібраність, життєрадісність, високий рівень педагогічної емпатії, оптимістичність, дисциплінованість, емоційна стійкість та стриманість, почуття гумору), в якості яких виступають ефективні професійно-психологічні уміння, навички та здібності (самовладання, саморегуляція, самоконтроль, самоорганізація, самообмеження, самозаспокоєння, самокорекція, самообілізація, самостимуляція, самотерапія) та передбачає здійснення високопрофесійної психолого-педагогічної ефективної навчально-виховної діяльності майбутнього фахівця (позитивна атмосфера класу, створення ситуацій успіху, загальний оптимізм навчально-виховного середовища, емоційний відгук, позитивний настрій).

Розглядаючи можливості компетентнісного підходу, підкреслимо, що його використання у процесі формування емоційно-вольової культури майбутніх учителів початкових класів дозволяє зосередитися на формуванні емоційно-вольової компетентності особистості, що має на меті не збільшення певного обсягу знань про емоції і волю як ключові категорії досліджуваного нами феномену, а набуття досвіду вольової поведінки через приведення у відповідність психо-емоційних станів.

Беручи до уваги важливість компетентнісного підходу, розглянемо систему професійних знань, умінь і особистісних якостей, що характеризують емоційно-вольову культуру майбутніх педагогів школи першого ступеня.

Для нашого дослідження особливо важливі висновки дослідниці О. Федій, яка у своїх працях розкриває зміст естетотерапевтичної

компетентності майбутнього вчителя початкової школи як системи, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що спрямовують його на опанування основ самотерапії (долання життєвих труднощів та негараздів), реалізацію свого особистісного та професійного потенціалу, розвиток здатності до життєтворчості, саморозвитку і самовдосконалення [7].

Важливою особливістю компетентнісного підходу у процесі формування емоційно-вольової культури майбутніх учителів початкових класів є підготовка мобільного фахівця, який оперує не лише фактичними знаннями про самоконтроль, самоорганізацію як складові досліджуваного явища, а й має оволодіти способами і технологіями саморегуляції, самовладання, практичними навичками самотерапії, самозаспокоєння та ін.

Важливість професійно-педагогічної компетентності у контексті формування емоційно-вольової культури майбутнього учителя початкових класів полягає в оволодінні знаннями та вміннями здійснювати адекватну самооцінку, самоконтроль, самодіагностику, аналіз результатів власної педагогічної діяльності; уміння самоудосконалювати особистісну й професійно-психологічну «Я-концепцію»; уміння керувати своїм психічним станом [1, с. 6].

В умовах реалізації компетентнісного підходу, нами здійснено спробу розкриття сутності складових емоційно-вольової культури майбутніх учителів початкових класів у контексті загальної професійної психолого-педагогічної компетентності педагога. Нами запропонована група професійно-педагогічних умінь та якостей, якими повинен володіти майбутній учитель початкових класів у процесі психолого-педагогічної підготовки:

- уміння здійснювати нейтралізацію потужного негативного впливу інформаційних потоків, підвищення стійкості особистості педагога до негативних інформаційно-агресивних чинників;
- вміння гармонізувати вплив духовно-естетичного, філософського, інформаційного, емоційно-чуттєвого простору на формування власного світогляду особистості майбутнього педагога;
- здатність до подолання наслідків негативного емоційно-психологічного тиску на особистість самого учителя початкових класів при викладанні багатопрофільних предметів у школі першого ступеня, що здійснюється за рахунок величезного робочого навантаження педагога та низького рівня соціально-економічного супроводу цієї професії у суспільстві;
- готовність використовувати стимулюючу роль засобів самотерапії в процесі самопізнання, саморозвитку та саморегуляції майбутнього педагога, уміння контролювати власний психоемоційний стан, надаючи йому конструктивний, а не руйнівний характер;
- мобілізаційно-вольові уміння включення у професійну діяльність та здатність створювати психологічно комфортний педагогічний простір

для підготовки та здійснення ефективного навчально-виховного процесу (вміння створювати атмосферу довірливих стосунків у колективі учнів, ситуацій успіху; налагоджувати і підтримувати позитивну атмосферу класу, загальний оптимізм навчально-виховного середовища; здійснювати емоційний відгук);

– уміння майбутнього педагога дотримуватися загальнопедагогічних принципів особистісно зорієнтованого навчання і виховання (власне уміння вбачати в педагогічному процесі проблему та перспективи її вирішення, орієнтуючись на учня, як на активного співучасника навчально-виховного процесу);

– уміння передбачати шляхи, перспективи та результати самовпливів (самовладання, саморегуляція, самоконтроль, самоорганізація, самообмеження, самозаспокоєння, самокорекція, самообілізація, самостимуляція, самотерапія) під час вирішення психолого-педагогічних задач професійної діяльності;

– готовність налагоджувати позитивні взаємини з колегами, батьками учнів та керівництвом освітнього закладу, створювати сприятливий емоційно-психологічний клімат навчально-виховного середовища початкової школи;

– уміння педагога вивчати стан емоційного здоров'я молодших школярів, здійснення спостереження за їх навчальними можливостями, запобігати типових затруднень учнів у навчальному процесі;

– уміння дотримуватися стійкої професійної позиції педагога, розуміння філософської суті власної професії, усвідомлення власних позитивних терапевтичних можливостей, що сприяють зміцненню Я-концепції тощо.

Здійснюючи аналіз змісту системи професійно-педагогічних компетенцій та якостей, що характеризують сформованість емоційно-вольової культури майбутніх учителів початкових класів як складової загальної професійно-педагогічної культури педагога, ми вбачаємо певну тотожність цих понять на рівні гуманістично орієнтованої естетико-філософської позиції сучасної педагогічної науки. Вважаємо правомірним визначити одним із стратегічних завдань підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності – формування його емоційно-вольової культури. Адже ефективність її формування у студентів вищого педагогічного навчального закладу освіти під час підготовки до професійної діяльності визначається повнотою реалізації її змістових, функціональних і структурних зв'язків із іншими складниками професійно-педагогічної готовності майбутніх учителів початкової школи. Цій закономірності відповідає принцип органічної єдності загального, особливого й індивідуального у підготовці майбутнього педагога до фахової діяльності [6].

Згідно компетентнісного підходу формування емоційно-вольової

культури майбутніх учителів початкових класів у процесі психолого-педагогічної підготовки ми розглядаємо як цілісну систему, що будується на єдності загального, особливого й індивідуального. Як загальне – вона є органічним складником педагогічної освіти; як особливе – має свою специфіку, яка зумовлена особливостями фахової підготовки педагога початкової школи; як індивідуальне – відображає необхідність урахування індивідуальних особистісних особливостей в процесі формування емоційно-вольової культури кожного студента у системі його підготовки до професійно-педагогічної діяльності.

Важливим у процесі формування емоційно-вольової культури є ступінь відповідності фахової підготовки об'єктивним закономірностям професійної підготовки майбутніх педагогів школи першого ступеня. Цій закономірності відповідають принципи особистісно-діяльнісного підходу, принципи суб'єктності учасників навчально-виховного процесу, гуманізації та гуманітаризації педагогічної освіти, співпраці та співтворчості викладачів і студентів, індивідуалізації навчання, створення ситуації вибору та відповідальності, діагностичної основи здійснення фахової підготовки майбутнього вчителя [6].

Таким чином, ми дійшли до висновку, що успішність формування емоційно-вольової культури майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки залежить від розвитку їх професійних якостей. Також ефективність формування досліджуваного нами явища передбачає розробку та впровадження у педагогічну практику вищих закладів освіти технологій формування ключових компетентностей, які характеризують емоційно-вольову культуру педагогів школи першого ступеня.

Перспективи подальших досліджень у напрямі зазначеної проблеми дослідження вбачаємо у більш детальному розкритті професійних компетенцій, що характеризують емоційно-вольову культуру педагога школи першого ступеня та обґрунтування моделі формування емоційно-вольової культури майбутніх учителів початкових класів у процесі психолого-педагогічної підготовки в умовах діяльності сучасних педагогічних вищих навчальних закладів освіти з урахуванням компетентнісного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтюк О. А. Формування психологічної компетентності викладачів іноземних мов вищих військових навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. А. Войтюк. – Хмельницький, 2009. – 22 с.
2. Опольська М. В. Формування гуманістичної спрямованості майбутніх менеджерів-економістів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія

- і методика виховання» / М. В. Опольська. – К., 2009. – 27 с.
3. Пальшкова І. О. Формування педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів як складової професійної компетентності [Електронний ресурс] / І. О. Пальшкова. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/352/84>.
 4. Петриченко Л. О. Теоретико-методологічні засади формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкової школи [Електронний ресурс] / Л. О. Петриченко. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/343/84/>
 5. Руденко Ю. А. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти у процесі викладання курсу «Культура мовлення та виразне читання» [Електронний ресурс] / Ю. А. Руденко. – Режим доступу : nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpbdpu/Ped...Rudenko.pdf.
 6. Садова Т. А. Професійна компетентність та готовність до педагогічної діяльності: сутність і взаємозв'язок [Електронний ресурс] / Т. А. Садова. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpbdpu/Ped/2010_1/Sadova.pdf
 7. Федій О. А. Підготовка педагогів до використання засобів естетотерапії: теорія і практика : монографія / О. А. Федій. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2009. – 404 с.
 8. Шахов В. І. Базова педагогічна освіта майбутнього вчителя: загальнопедагогічний аспект / В. І. Шахова. – Вінниця, 2007. – 383 с.